

*Усна
народна
творчість*

«Мікрофон»:

«Усна народна
творчість,
на мою думку, - це...»

Тема

Мотиви патріотизму в історичних
піснях. Пісні про звитяжну
боротьбу козаків з турецько-
татарськими нападниками
(«Зажурилась Україна»). Образи
лицарів – оборонців рідної землі (
«Та, ой, як крикнув же козак Сірко»)

Урок - [дослідження](#)

Народ, якого позбавляли багатьох
можливостей, у кривавій боротьбі вилив
свою душу, свій поетичний геній в єдине,
в що міг, – у безсмертну українську
народну пісню.

О. Довженко

*Історії ж бо пишуть на столі.
Ми пишем кров'ю на своїй землі.
Ми пишем плугом, шаблею, мечем,
Піснями і невільницьким плачем.*

Ліна Костенко

Основні ознаки фольклору

Фольклорний твір побутує в усній, а не письмовій формі — передається з уст в уста, від покоління до покоління. При цьому його текст набуває варіантів, колективно оброблюється, вдосконалюється. Звідси і постає термін «усна народна творчість».

Імперсональність

Автор фольклорного твору — народ. Встановити, кому належить першотекст неможливо. Винятками є твори літературного походження («Реве та стогне Дніпр широкий» Т. Шевченка, «Журба» Л. Глібова, «Виклик» М. Старицького). Окремі пісні («Засвіт встали козаченьки», «Грицю, Грицю, до роботи», «Віють вітри») приписують Марусі Чурай.

Поліваріантність

Фольклорний текст у різних місцевостях, у виконанні різних людей, може мати відмінності (зміщення послідовності рядків, наявність нових строф або відсутність відомих, інший виклад сюжетних колізій тощо). Найстаріша українська дума «Козак Голота» має 10 варіантів, серед яких і ті, що зображують двобій козака і татарина з елементами фантастики.

Зв'язок з історією, побутом, звичаями народу.

О! Пісне! Пісне! Звідки в тебе сили,
Що люди серцем горнутья до тебе?
Мабуть, колись тебе благословило
Своїм персом святе і мудре небо!
І ти живеш! Бо маєш вічно жити,
Щоб дарувати крила нашим долям...

Оксана Довгань

“Ой, розвивайся та,
сухий дубе”

Українська народна пісня, увібравши в себе і грозвий, і барвінковий ласкавий світ, історію й побут, болючі роздуми і найніжніші почуття, воістину геніально поєднала пристрасне й емоційне слово з незбагненим чаром. Нема такої значної події в житті народу, нема такого людського почуття, яке б не озвалося в українській пісні чи ніжністю струни, чи рокотом грому.

Михайло Стельмах

Різновиди пісень

Календарно - обрядові (колядки, щедрівки, веснянки, купальські, русальські, жнивварські)

Родинно - обрядові (весільні, голосіння)

Соціально - побутові (козацькі, гайдамацькі, ректутські, солдатські (жовнірські), бурлацькі, заробітчанські, чумацькі, кріпацькі, наймитські, стрілецькі, пісні УПА, переселенські, робітничі, ремісничі)

Родинно – побутові (пісні про кохання (дошлюбні взаємини); пісні про сімейне життя (родинні стосунки); пісні про трагічні сімейні обставини, пов'язані з втратою членів сім'ї (вдовині, сирітські); гумористично-сатиричні пісні)

Епічні (думи, історичні пісні, пісні – хроніки, балади, романси, коломийки, частівки)

Літературного походження (С.Климовський «Їхав козак за Дунай», М. Петренко «Дивлюсь я на небо...») та ін.

Історичними піснями

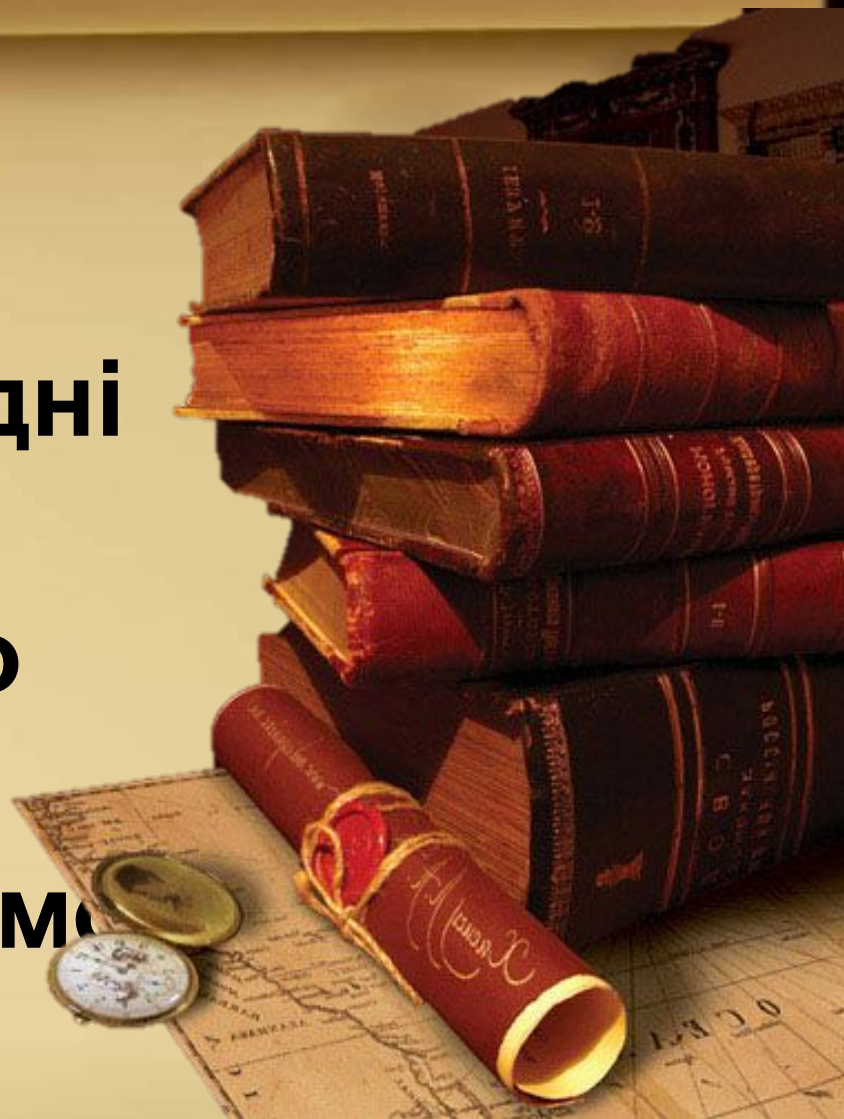
називають — ліро-епічні твори, що описують конкретні або типові історичні події, героями таких пісень стають реальні історичні особи або загальні образи, вчинки яких відповідають духу зображеної епохи.

Характерними рисами історичної пісні є:

- сюжетність;
- насиченість розповідними елементами;
- наявність ліричних відступів;
- широке використання засобів художньої виразності, зокрема гіперболізації;
- відсутність міфологічних образів;
- головні герої — реальні люди, представники певної історичної епохи.

**Щоб краще
осмислити
основні провідні
риси
українського
історичного
епосу, загляньмо
в історичне
минуле України**

[Відео](#)

Найлютішими ворогами українського народу були татари, які ходили в Україну за бранцями, як за своєю власністю, і нещадно грабували її.

До середини XV ст. південь і центр України перетворилися майже на пустелю. Київ став прикордонним містом, а на південь населення вже майже не було, бо татари пограбували, зруйнували і спалили багато селищ. Кожна навала ставала страшним лихом.

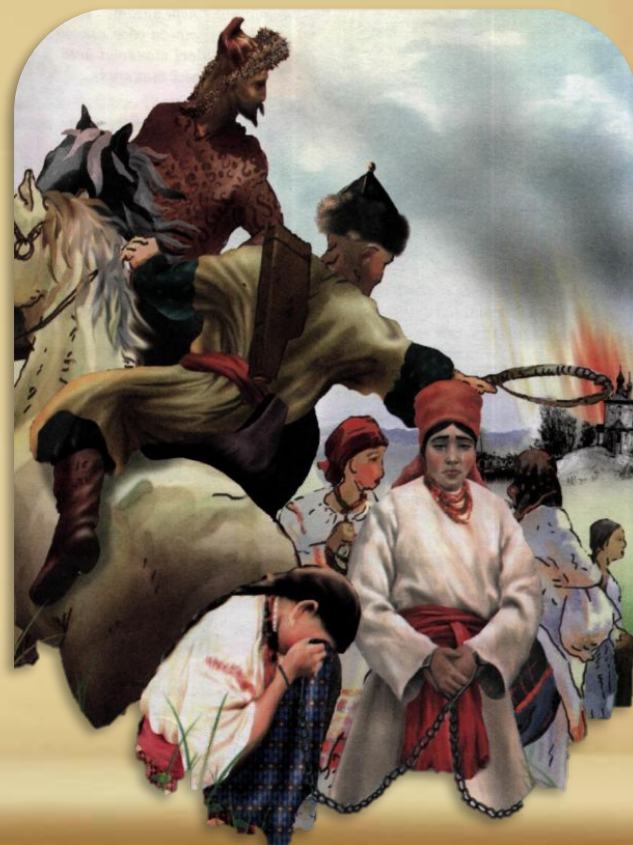
Довідка

Одним із головних джерел прибутку татар були бранці (полонені). Тільки протягом 1450 -1586 рр. було зафіксовано 86 великих набігів татар.

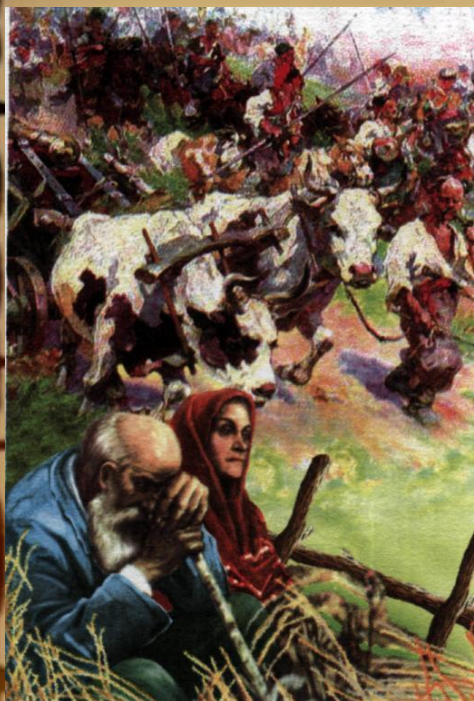

Гнобителі підпалювали оселі, зганяли з усіх околиць до одного місця, де вирізували старих і непридатних до невільницьких робіт, людей. Немовлят топтали кіньми. Бранців татари ділили між собою. Після розподілу зв'язували невільників і тягли через степи до самісінького Криму.

**За річкою вогні горять,
Там татари полон ділять.
Село наше запалили
І багатство заграбили,
Стару неньку зарубали,
А миленьку в полон взяли.
А в долині бубни гудуть,
Бо на заріз людей ведуть:
Коло шиї аркан в'ється,
А по ногах ланцюг б'ється.**

Не кожний міг витримати таку «подорож». Роз'ятрені, скривавлені степовими будяками ноги не слухалися. Деякі невільники падали й волочилися за кіньми, доки бусурмани не добивали знесилених, залишаючи їх серед степу на поталу хижим звірам та птахам.

У Криму полонених розпродували. Найгірше було чоловікам, які потрапляли на турецькі галери. Бідолах приковували до весел і змушували гребти без відпочинку і вдень, і вночі.

Важкою була й доля жіноцтва. У неволі їх чекали приниження та знуцання. Деяких молодиць гарної вроди заможні бусурмани купували для своїх гаремів. Але ніяка розкіш та «лакомства нещасні» не могли затьмарити дочкам України туги за батьківщиною і ненависті до катів.

Важко було зламати дух українських бранців, тому багато з них утікали з Криму й Туреччини. Однак, не знаючи місцевості, більшість утікачів знову потрапляла до рук бусурманів, їх люто карали: виколювали або випікали очі і залишали у степах, де бідолах очікувала загибель від голоду та хижаків.

Здається неймовірним, але декому із сліпців вдавалося повернутися до рідного краю, долаючи сотні кілометрів. Та навіть скалічені, вони не припиняли боротьби проти ненависних катів, їх зброєю ставала кобза. Народ любив і підтримував їх, а гнобителі за всіх часів боялись правди, тому й переслідували цих співців.

Кобзарі ходили по містах і селах, оспівували журбу тих, хто втратив близьких розповідали про страждання невільників. У цих піснях був заклик до боротьби.

Українські історичні пісні виникли в часи серйозних потрясінь, насамперед визвольних змагань. Протягом століть напруженої боротьби за національне і соціальне визволення український народ творив сувору, мужню, й водночас ліричну поезію — думи та пісні. Ці перлини народної творчості не втратили і ніколи не втратять свого наукового та культурного значення, адже в них відбито світогляд народу на кожному етапі його історичного розвитку, його морально-етичні норми, погляди, естетичні смаки.

Герої історичних пісень завжди були носіями моральності, виразниками загальнонародних інтересів і сподівань. Вони всім корінням своїм міцно зв'язані з рідною землею. Незважаючи на багатолітні страждання в неволі, вони не забувають ані мови своєї, ані звичаїв, не втрачають надії на повернення.

**На тихі води,
на ясні зорі,
у край веселий,
у мир хрещений,
в города християнські.**

У історичних піснях про турецько-татарську неволю знайшли втілення кращі риси українського народу: любов до рідної землі, почуття власної гідності, стійкість. Зрадник, запроданець, за народною мораллю, був гірший за ворога-чужинця.

**Ой кинувся козак Нечай
Від дому до дому
Та зложив же ляхів тисяч
З коней , як соломучу.
Повернувся козак Нечай
На лівес плече,
На лівес плече,
А вже з ляшків , вражих синів ,
Кров ріками тече.**

Данило Нечай

Тематика історичних пісень

В них розповідається і про татарські напади, і про турецьку неволю, і про запорозьких козаків, і про визвольну боротьбу в часи Хмельниччини, і про відважних ватажків, і про героїв нашого століття – січових стрільців та вояків УПА.

*«Зажурилась
Україна...»* – одна
з найдавніших
історичних пісень,
у якій говориться
про боротьбу
українського
народу проти
грабіжницьких
нападів турків і
татар, висвітлені
події козацької
доби

ДОВІДКА

Тема пісні – захист Вітчизни, її теперішнього і майбутнього. Показ страждань українського народу від нападів турецько-татарських орд. У пісні протиставляються Україна і орда, яка хоче її знищити.

Ідея пісні - заклик до мирного населення єднатися з козацьким військом для захисту рідних земель.

Основна думка твору: лише одностайні дії всього народу можуть врятувати країну від зруйнування.

**З'ясуємо
достовірність
існування історичної
особи кошового
отамана Запорозької
Січі - Сірка Івана
Дмитровича**

« Та, ой, як крикнув же та козак Сірко »

*Іван Сірко був родом із села Мерефи,
що на Харківщині. Він не мав освіти і
навіть не вмів писати. Та це не
завадило легендарному козацькому
ватажку залишити яскравий слід в
історії.*

*« Він являв собою велетенську
особистість серед усіх низових
козаків...», - так Сірка характеризував
визначний знавець історії
запорозького козацтва Дмитро
Яворницький.*

*Мало про кого ще за життя
ходили легенди, складалися
думи й пісні. Сірко ж якраз був
одним з таких героїв.*

*Козацького ватажка добре
знали і в Криму, і в Туреччині, і
в Європі. Так, наприклад, в
1645 році він отримав
запрошення з Франції
служити в її військах під час
війни з Іспанією.*

*Москалі кликали Івана
«Серком» і «Сереком», німці -
«Цирком».*

Відео

Ім'я Сірка стало справжнім пострахом для турецько-татарських загарбників. Бусурмани його називали «урус-шайтаном» (руським чортом) і були свято переконані, що йому допомагає нечиста сила, а татарки ім'ям Сірка лякали дітей, коли ті не слухались.

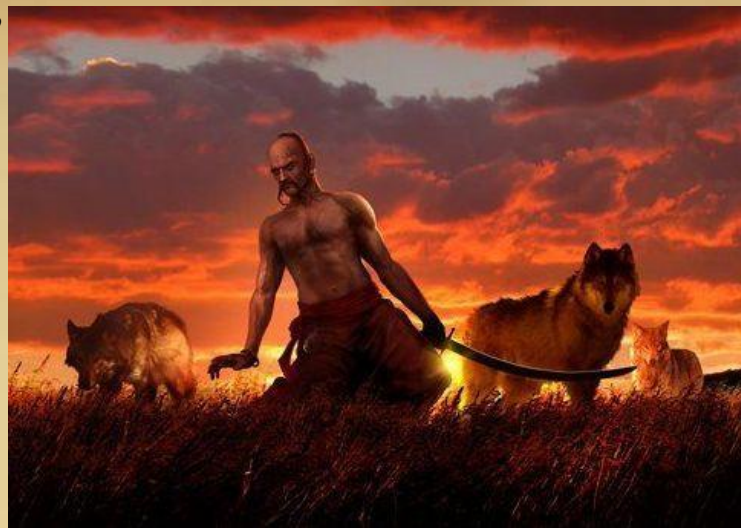
*Розважливий і мудрий,
демократичний, він був до
аскетизму скромним у побуті й
глибоко віруючим. На Січі жив
у курені, їв разом із козаками з
одного казана, носив, як і всі,
простий одяг. Історики
вважали, що за своїми
спартанськими звичками
нагадував кошовий київського
князя Святослава.*

Невідомий український поет склав про Сірка поему, де пояснює його ім'я як Богом дане. За словами поета Сірко був « поставлений Богом, як пес на сторожі християнських овечок, щоб видирати їх з вовчої пащеки турок і татар».

І дійсно, в ті часи сторожовим собакам часто надавали прізвисько Сірко.

Цікаво, що в цій поемі поет порівнює Сірка з героїськими мальтійськими лицарями і щиро дивується, що ні король або князь, а простий козак зажив такої слави ще за життя.

Із п'ятдесяти п'яти битв, у яких Сірко брав участь як полководець, він програв лише одну.

Турецький султан, якого постійно «турбував» Сірко, видав наказ молитися в мечетях про загибель «урус-шайтана».

Про Івана Сірка писав навіть польський король Ян Собеський:

«Сірко чоловік дуже тихий, поступливий, лицарський і, здається, дуже зичливий, має велике довір'я у козацькому війську».

Проводячи все життя на війні, Сірко, разом із тим, відокремлювався великодушністю та рідкісною безкорисливістю. Він ніколи не переслідував слабого ворога, а після перемоги ніколи не брав собі здобичі.

На війні Іван був самовіддано хоробрим і надзвичайно винахідливим: з десятком козаків долав сотні, а з сотнею молодців тисячі неприятелів. Вороги боялися його «більше за бурю, більше за вогонь, більше за пошесть морову» (Дмитро Яворницький).

Гірше за всіх Сірко усім своїм щирим козацьким серцем ненавидів мусульман. У запорожців було повір'я: « Той, хто більше знищить бусурманів, той вірніше увійде у царство Боже», ця віра була сильнішою, ніж у будь – кого. Однак до полонених ставився гуманно: відпускав на волю всіх немусульман , а за кривду, заподіяну полоненим бусурманським жінкам та дітям, навіть засуджував винного запорожця до страти.

До зрадників отаман був суворим і навіть жорстоким. У1663 році Івана Сірка було обрано кошовим отаманом низових козаків.

Це цікаво !

Про народження Сірка існує легенда, яка свідчить, що він з'явився на світ із зубами. «Тільки-но повитуха піднесла його до столу, він одразу ж ухопив звідти пиріг з начинкою і з'їв його. Це нібито було знамення, що йому судилося увесь свій вік гризти ворогів».

З історії відомо, що Сірко мав зріст трохи вище середнього (174—177 см), правильні риси обличчя, а на нижній губі з правого боку в нього була вроджена родима пляма, котру сучасники вважали «Божим знаком».

[Відео](#)

**Похований І.Сірко біля
Чортомлинської Січі
(тепер село Капулівка
Нікопольського району
Дніпропетровської області).
1967 року його перепоховали
на іншому краю села, бо води
Каховського водосховища
наблизилися до могили. Точно
не відомо, що то є тіло Сірка.
Він заповідав, щоб після
смерті йому відрубали праву
руку.**

**При розкопках могили обидві
руки були цілі, тому, де його
насправді поховано,
залишається загадкою.**

Могила Івана Сірка

Бесіда:

1. Яким постає кошовий отаман Запорозького війська Іван Сірко у пісні?
2. Як ви розумієте зміст поетичних рядків: « *Та сідлайте ж ви коней, хлопці - молодці, // Та збирайтеся до хана у гості!* »
3. Як називається цей художній прийом ?
4. Які художні засоби вступають у цій пісні в дію?
5. За що народ увіковічнив ім'я Івана Сірка?

Це цікаво !

За народними переказами Іван Сірко - автор дотепного листа турецькому султану Магомету IV від запорожців (факт послужив І. Ю. Рєпіну сюжетом для відомої картини «Запорожці»).

Художні особливості пісні

Епітети : «хлопці-молодці», « сизий орел»,
«битому шляху».

Метафори: « туман поле покриває», «військо...
виграває», «місяць... зіходжає».

Повтори: « Та ми ж думали...».

Риторичний оклик:

« Та збирайтеся до хана у гості!»

Доведіть , що в основі пісні лежить антитеза - художній засіб поетичного синтаксису .

Довідка

Антитеза

стилістична фігура, зіставлення контрастних явищ, образів і понять. В основі антитези часто лежать антоніми .

[Тестова перевірка знань](#)

**Честь і слава українському народові, що
створив ці пісенні скарби, якими можемо з
гордістю ділитися з людством,
викликаючи в нього подив і
захоплення.**

**Будьмо гідними цих коштовних перлин,
бережімо їх, просвітляймо й очищаймо
ними наші душі й серця, передаваймо цей
неоціненний скарб нашим дітям і внукам!**

О. Довженко

Домашнє завдання.

Обов'язкове загальне.

1. Опрацювати в підручнику матеріали до уроку та на його основі створити ОК про історичні пісні. 2. Дати відповідь на запитання «У чому таємниця живучості фольклорних творів?»

За бажанням.

1. Знайти в бібліотеці, Інтернеті, спеціальних альбомах репродукції картин, присвячених гетьману Богдану Хмельницькому, Максиму Залізняку, Устиму Кармалюку.
2. Відшукати історичні факти про Коліївщину та Гайдамаччину.
3. «Незакінчене речення» Максим Залізняк - це..
4. Підібрати матеріали про гайдамацький рух на Черкащині.
5. Перегляньте відео сюжети «Сірко. На стражі віри», «Атаман Иван Сирко - В поисках истины». Поділіться зі своїми однокласниками новими цікавими фактами із життя отамана Сірка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Література:

- Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків./ О.М. Апанович .- К.: Дніпро, 1991.
- Гетьмани України.- Харків: Промінь, 2011.
- Губарев В. К. Історія України: Універсальний ілюстрований довідник. / В.К. Губарев. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008.
- Журавльов Д. В. Хто є хто в українській історії. / Д. В. Журавльов. - Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011.
- Українська література : підруч. Для 8 кл.загальноосвіт.навч. закл. / Олена Міщенко.-К.: Генеза,2008.-304 с.:іл.

Інтернет-ресурси:

<http://pidruchniki.com>

<https://uk.wikipedia.org>

<http://studopedia.org>

<http://www.panoramio.com>

<http://retrobazar.com>